

T. XX (2017) Z. 3 (47)
ISSN 1509-1074

ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ

Women's magazine *Zwierciadło*
— a political platform
of the League of Women
in postwar Poland
(1957–1961 and 1982–1989)

**„Zwierciadło” —
platforma polityczna
Ligi Kobiet
w okresie PRL
(1957–1961,
1982–1989)**

Instytut Historii i Nauk Politycznych
Uniwersytet w Białymstoku
Plac Uniwersytecki 1
PL 15-420 Białystok
e-mail:
malgorzatadajnowicz@gmail.com

**Małgorzata
DAJNOWICZ**

KEY WORDS:

Polish press in 1945–1989, women's magazines in postwar Poland and politics, Poland's League of Women, communist propaganda after the 1956 'Thaw' and in the 1980s

SŁOWA KLUCZOWE:

„Zwierciadło”, czasopisma kobiece, Liga Kobiet w latach 1957–1961 i 1982–1989, propaganda w PRL, rzeczywistość komunistyczna

ABSTRACT

The article deals with the activities of the League of Women, later renamed the League of Polish Women, as presented in the weekly *Zwierciadło* [*Mirror*], an up-market women's magazine launched in 1957, in the aftermath of the October 1956 'Thaw'. The analysis covers the period of 1957–1961 and 1982–1989 when the magazine was published by the League. Its role was to present in a more attractive form the work of the League and to serve as a light-handed propaganda outlet of the communist government. *Zwierciadło* was addressed mainly to educated women and never reached the popularity of the traditional mass-market *Kobieta i Życie* [*Woman and Life*].

ABSTRAKT

W artykule przedstawiono aktywność Ligi Kobiet i następnie Ligi Kobiet Polskich prezentowanej na łamach „Zwierciadła”, popularnego czasopisma kobiecego wydawanego w okresie PRL. Analizą objęto okres, kiedy periodyk wydawany był przez organizację, a więc w latach 1957–1961 i 1982–1989. Czasopismo pełniło w tym czasie rolę promującą organizację, upowszechniającą zasadność działalności Ligi Kobiet i Ligi Kobiet Polskich oraz propagandową — propagującą wśród czytelniczek program polityczny władz PRL. „Zwierciadło” kierowane było do inteligentek, jednak nie cieszyło się poważną popularnością kobiet, tak jak np. „Kobieta i Życie”.

Streszczenie

Opracowanie dotyczy aktywności Ligi Kobiet (występującej pod nazwami Liga Kobiet i Liga Kobiet Polskich) ukazanej w świetle analizy „Zwierciadła”, popularnego czasopisma kobiecego wydawanego w okresie PRL. Opisem objęto okres, kiedy periodyk wydawany był przez Ligę, a więc w latach 1957–1961 i 1982–1989. Czasopismo pełniło w tym czasie rolę promującą organizację, upowszechniającą zasadność jej działalności oraz propagandową — propagującą wśród czytelniczek program polityczny władz PRL. „Zwierciadło” kierowane było do inteligentek, jednak nie cieszyło się poważną popularnością kobiet, tak jak np. „Kobieta i Życie”. W pierwszym okresie wydawniczym w większej mierze niż później publikowano teksty dotyczące całokształtu życia kulturalnego w Polsce i na świecie, działalność Ligi występowała w tle tej problematyki. „Zwierciadło” i na jej łamach LK od 1957 roku upowszechniały tematykę związaną z gospodarstwem domowym, macierzyństwem i rodziną, pracą kobiet wykonywaną nie tylko w zakładzie pracy, ale i w domu. Po 1982 roku tematyka aktywności polityczno-organizacyjnej LKP i działaczek organizacji była dominującą w periodyku. Zarówno w pierwszym, jak i drugim okresie wydawniczym akcentowano treści dotyczące zaangażowania Ligi w kwestię pracy zawodowej kobiet, co było związane z jej działalnością w kołach zakładowych. „Zwierciadło” w okresie związania periodyku z LK i później LKP było najbardziej propagandowym polskim czasopismem kobiecym, upowszechniającym wśród odbiorców kierunek polityczny zgodny z linią PZPR i władz państwowych. Periodyk był partyjnym narzędziem komunistycznego kreowania obrazu rzeczywistości, miał przyczynić się także do „odbudowania” społecznej roli partii w środowiskach kobiecych. Opracowanie oparte jest na przekazach prasowych „Zwierciadła” oraz literaturze przedmiotu. Do opracowania tematu wykorzystano również teksty „Naszej Pracy” oraz archiwalia przechowywane w Instytucie Pamięci Narodowej i Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Podstawowe kierunki działalności Ligi Kobiet (1945–1989)

Liga Kobiet (dalej: LK), masowa organizacja kobieca, w okresie 1945–1989 prowadziła działalność występując pod trzema nazwami: do 1949 roku jako Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet (dalej: SOLK), w latach 1949–1982 jako Liga Kobiet (dalej: LK) i od 1982 roku jako Liga Kobiet Polskich (dalej: LKP). SOLK powstała w sierpniu 1945 roku i poprzez nazwę nawiązywać miała do organizacji patriotyczno-niepodległościowej z okresu przed 1914 roku. W statucie SOLK z 1947 roku cele stowarzyszenia określono ogólnie, podając, że Liga będzie walczyć „o stały i sprawiedliwy pokój na świecie, oparty na zasadach demokratycznych”, bronić „praw i interesów kobiety” oraz „rodziny ze szczególnym uwzględnieniem interesów dziecka”. Celem Ligi miało być także „wychowanie kobiety, obywatelki, świadomej swych praw i obowiązków w stosunku do Ojczyzny i społeczeństwa” oraz „czynny udział w pracy państwa i w jego odbudowie”¹. W statucie organizacji podano Warszawę jako siedzibę władz centralnych, w opisie struktury organizacyjnej wskazywano na możliwość powoływania kół wojewódzkich i podległych im kół powiatowych oraz miejskich. Pracami kół kierować miały zarządy miejskie i powiatowe, podległe zarządom wojewódzkim, które z kolei podlegały zarządowi głównemu². Od 1945 roku organizacja prowadziła działalność opiekuńczą, higieniczno-sanitarną, kulturalno-oświatową, inicjowała kursy prowadzenia gospodarstw domowych, szkolenia zawodowe dla kobiet³. W 1949 roku zmieniono nazwę z SOLK na LK⁴. Organizacja, zwłaszcza w początkowym okresie swego istnienia, skupiała się na działaniach propagandowo-wychowawczych. Związane było to z nałożonym na Ligę przez władze komunistyczne obowiązkiem, dotyczącym upowszechniania szeroko rozumianej społecznej akceptacji nowej rzeczywistości politycznej.

¹ *Statut Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet*, [Warszawa], b.r.w., s. 4.

² Tamże, s. 7–8.

³ I. R a t m a n - L i w e r s k a, *Stowarzyszenie jako czynnik społeczno-wychowawczej aktywizacji kobiet (na przykładzie badań na Białostocczyźnie)*, Białystok 1984, s. 121–122.

⁴ Pod tą nazwą organizacja funkcjonowała od 9 IX 1949 r. do 2 XII 1982 r. Od 1982 r. zmieniono nazwę na Ligę Kobiet Polskich — Dz. U. 1982, Nr 38, poz. 254.

Po 1956 roku zmienił się stosunek władz do roli i postrzegania miejsca kobiet w społeczeństwie polskim. Promowana w czasie stalinizmu tzw. produktywizacja, czyli podejmowanie przez kobiety pracy w zawodach męskich (także m.in. w przemyśle ciężkim oraz górnictwie) zostało zastąpione upowszechnianiem idei „powrotu” kobiet do domu. Zajęcia domowe i rodzinne miały być nadrzędne w życiu kobiety, praca zawodowa zaś pozostawać drugoplanową. W 1956 roku reaktywowano zlikwidowane w 1953 roku koła zakładowe LK, które wspierać miały kobiety w ich codziennych problemach, przede wszystkim pomagać zatrudnionym w pogodzeniu dwóch przestrzeni ich aktywności, zawodowej i domowej⁵. Podczas II Zjazdu Ligi Kobiet w 1957 roku przewodnicząca Zarządu Głównego LK Alicja Musiałowa podkreślała, że wśród kierunków rozwoju organizacji oprócz planów dalszego umasowienia organizacji, należy położyć akcenty na prace nad podniesieniem kultury życia rodzinnego, w tym trwałości rodziny⁶. Od końca lat pięćdziesiątych do połowy lat sześćdziesiątych członkinie LK angażowały się w szeroko rozumiane akcje na rzecz kobiet, dotyczące głównie organizowania poradnictwa, opieki nad matką i dzieckiem, propagowania zasady świadomego macierzyństwa, upowszechniania w społeczeństwie znaczenia doksztalcania kobiet. Organizacja miała również promować wśród członkiń oraz kobiet niezrzeszonych samokształcenie oraz rozwijać zainteresowania kulturalno-oświatowe⁷.

Od początku lat siedemdziesiątych upowszechniano w dyskursie polityczno-partijnym dotyczącym kwestii kobiecej znaczenie Międzynarodowego Roku Kobiet, przypadającego w 1975 roku. W „Naszej Pracy”, biuletynie LK, ukazał się szeroki program działań Ligi w związku z planowanymi obchodami roku 1975. W celu nadania odpowiedniej rangi wydarzeniom związanym z Rokiem Kobiet, Rada Ministrów PRL podjęła w sierpniu 1974 roku uchwałę, w której nakreślono obowiązki organizacji społecznych w zakresie „różnorodnych działań zmierzających do polepszenia warunków życia i pracy kobiet, a w konsekwencji do podniesienia na jeszcze wyższy poziom ich pozycji społeczno-zawodowej i rodzinnej”. Podano w uchwale, że należy dążyć do wzmocnienia pozycji społecznej i zawodowej kobiet oraz stworzenia przez państwo warunków społecznych, sprzyjających ich awansowi poprzez wspieranie edukacji kobiet, zapewnienie im pracy zgodnej z kwalifikacjami i doświadczeniem zawodowym. Zapowiadano również w ramach popularyzacji unowocześniania gospodarstwa domowego wdrażanie w rodzinach nowoczesnych i jednocześnie oszczędnych ekonomicznie modeli żywieniowych. Formy realizacji tych szeroko zakrojonych planowanych zadań miały odbywać się poprzez organizowanie przez LK konferencji,

⁵ Zob. i por. M. Fidelis, *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, Warszawa 2015, s. 235–236.

⁶ A. Musiałowa, *Referat przewodniczącej ZGLK Alicji Musiałowej na II Zjeździe LK*, [w:] *Materiały II Zjazdu LK w dniach 11–13 lipca 1957 r.*, Warszawa 1957, s. 3 i n.

⁷ Mówi o tym np. Uchwała Zarządu Głównego Ligi Kobiet, „Nasza Praca” 1956, nr 11–12, s. 1–3.

podgadanek, wystaw, konkursów, prelekcji i wieczorów dyskusyjnych poświęconych wskazanej tematyce. Ponadto zapowiadano, że wszystkie akcje społeczne na rzecz środowisk kobiecych organizowane przez Ligę w osiedlach i miastach oraz wszelkie inne inicjatywy szczebla lokalnego, w tym kursy, pokazy, akcje oświatowe, inicjatywy wydawnicze organizowane i inicjowane przez Ligę miały być podniesłe i uroczyste w czasie obchodów w 1975 roku Międzynarodowego Roku Kobiet⁸.

Nową nazwę organizacji — Liga Kobiet Polskich uchwalono podczas nadzwyczajnego zjazdu LK, który odbył się w dniach 28–30 listopada 1981 roku. W celach zjazdu akcentowały kobiety potrzebę wypracowania koncepcji dotyczącej wzmocnienia wśród Polek pozycji i autorytetu organizacji w związku m.in. z sytuacją malejącej liczby członkiń Ligi⁹. Starania dotyczące zjednoczenia wszystkich środowisk kobiecych w jednym ruchu po 1981 roku, w LKP, nie przynosiły oczekiwanych rezultatów, a działania organizacji były coraz wyraźniej krytykowane przez kobiety związane z ruchem solidarnościowym. W związku z krytycznymi ocenami pracy Ligi przez kobiety „Solidarności”, proponowano w 1981 roku zmianę nazwy Ligi na Związek Kobiet Polskich¹⁰.

W okresie po 1982 roku LKP skupiała się w realizowanym programie na zagadnieniach już wcześniej podejmowanych, m.in. dotyczących wzmocnienia aktywności kobiet w miejscu ich pracy i środowisku zamieszkania. Dalsze wzmocnienie organizacji, w myśl podjętej uchwały Zarządu Głównego LKP w 1985 roku, odbywać się miało poprzez wspieranie zatrudnienia kobiet, podnoszenie ich wiedzy na temat problemów ekonomicznych kraju czy propagowanie wśród kobiet „świadomego rodzicielstwa”, upowszechnianie w środowiskach kobiecych szeroko rozumianej wiedzy prawnej i ekonomicznej¹¹. Celem nadrzędnym realizowanym przez LKP w okresie do 1989 roku było wzmocnianie autorytetu PZPR oraz porządku społeczno-politycznego upowszechnianego przez władze PRL, w utrzymującym się od zakończenia stanu wojennego kryzysie gospodarczo-społecznym.

Należy stwierdzić, że intensywność działań polityczno-propagandowych LK, zgodnie z wytycznymi PZPR, nasilała się w okresie kryzysów politycznych, to jest w latach 1967–1968, 1975–1976 oraz w latach osiemdziesiątych, po zakończeniu wprowadzonego w 1981 roku stanu wojennego. Przez cały okres działalności organizacji zabiegano o powiększanie liczby członkiń kół Ligi. W celu rozszerzenia wpływów organizacji w różnych środowiskach kobiecych miast i wsi podejmowano

⁸ Zarząd Główny Ligi Kobiet, *Program działania Ligi Kobiet w Międzynarodowym Roku Kobiet*, „Nasza Praca” 1975, nr 1–2, s. 9–17.

⁹ I. Ratman-Liwerska, *Stowarzyszenie jako czynnik...*, s. 96.

¹⁰ B.A. Nowak, *Serving Women and the State: The League of Women in Communist Poland*, praca doktorska, The Ohio State University 2004, s. 248 https://etd.ohiolink.edu/etd.send_file?accession=osu1091553624&disposition=inline (dostęp: 1.02.2017).

¹¹ Instytut Pamięci Narodowej (dalej: IPN), BU 01728/53, Liga Kobiet, Uchwała Ligi Kobiet Polskich z dnia 15 listopada 1985 r. podjęta w 40-lecie powstania Organizacji, k. 19 i n.

także współpracę m.in. ze Związkiem Samopomocy Chłopskiej, Kołami Gospodyń Wiejskich, Milicją Obywatelską, szkołami, domami dziecka, przedszkolami¹². Liczba członkiń i kół pozostawała w całym okresie istnienia Ligi niezadowalająca, co podkreślano w sprawozdaniach z jej działalności. Spadek liczebności członkiń nastąpił zwłaszcza po 1966 roku, kiedy to organizacja na mocy decyzji partyjnych opuścić musiała zakłady pracy. Pod koniec lat siedemdziesiątych LK miała liczyć już około 500 tys. członkiń, jednak była znacznie mniej liczna w porównaniu do pierwszych lat swojej działalności¹³. Z kolei w drugiej połowie lat osiemdziesiątych liczebność zrzeszonych w LKP miała wzrosnąć do 570 tys., co związane było z powrotem organizacji do zakładów pracy i intensywnymi próbami od 1982 roku odbudowy organizacji, jako „zaplecza” PZPR¹⁴.

„Zwierciadło” — uwagi wprowadzające

W Polsce Ludowej wydawano czterdzieści osiem pism, które zaliczano do czasopism kobiecych¹⁵. W 1972 roku Józef Konecki, wówczas redaktor naczelny „Zwierciadła” pisał, że inicjatywa uruchomienia periodyku wyszła od Zarządu Głównego LK, który

doszedł do wniosku, że w sytuacji, gdy miesięcznik organizacyjny LK, *Nasza Praca* przestał wystarczać jego odbiorcom, gdy nie da się już dłużej pogodzić ze sobą biule-

¹² Zob. również: M. Dajnowicz, *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy” (1947–1949)*, [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, pod red. M. Dajnowicz i A. Miodowskiego, Białystok 2016, s. 306–307.

¹³ Organizacja liczyć miała w latach 1947–1949 około 700–800 tys. członkiń skupionych w około 4200–4500 kołach. Zob. szerzej: D. Jarosz, *Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski Ludowej (1945–1957)*, [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. II, red. A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarz, Warszawa 2009, s. 308–312 i n.; M. Dajnowicz, *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet...*, s. 302; według sprawozdania z działalności Ligi Kobiet w 1979 roku organizacja liczyć miała blisko 500 tys. członkiń, zrzeszonych w 9600 kołach — IPN, BU 01728/47, *Sprawozdanie z działalności Ligi Kobiet w latach 1979–1981*, k. 82.

¹⁴ Zob. D. Waniek, *Kobiety lewicy w polskim doświadczeniu politycznym. Tradycje, wartości i tożsamość*, Toruń 2014, s. 84.

¹⁵ Z. Sokół, *Transformacja czasopism kobiecych w Polsce (1989–1992)*, „Materiały pomocnicze do Najnowszej Historii Dziennikarstwa”, red. M. Słomkowska, Warszawa 1992, t. 22, s. 110. W okresie PRL prasę kobiecą definiowano jako czasopisma, których profil był kształtowany pod kątem potrzeb kobiet. Na jej łamach prezentowano działy i rubryki poświęcone modzie, gospodarstwu domowemu, tematyce rodziny. Miała poza tym wpływać na podnoszenie wiedzy wśród kobiet oraz ich udziału w całości kształcie życia społecznego — *Encyklopedia wiedzy o prasie*, Wrocław 1976, s. 172.

tynowego charakteru Naszej Pracy i wymagań czytelniczych — należy utworzyć nowe pismo, tygodnik o szerszym zasięgu¹⁶.

Utworzenia takiego pisma domagać się miały inteligentkie środowiska kobiece. „Zwierciadło” przeznaczone miało być dla czytelniczek o „wyższych niż przeciętne ambicjach intelektualnych, szerokich zainteresowaniach, poszukujących możliwości konfrontacji własnych przemyśleń, opinii i poglądów z tym — co może — powinno zaferować mu «Zwierciadło» poprzez formy dziennikarskie, penetrując zjawiska społeczne, obyczajowe, kulturalne w różnych regionach kraju, w różnych środowiskach i różnych sytuacjach”¹⁷. W sprawozdaniu z posiedzenia Wydziału Prasy i Wydawnictw Komitetu Centralnego PZPR odbytego w początkach 1958 roku zamieszczono komunikat pt. *Uwagi o prasie kobiecej*, w którym odnotowano, że „Zwierciadło” kierowane miało być do kobiet „bardziej wyrobionych i inteligentnych, słowem do czytelniczki o szerokich zainteresowaniach i aktywnym stosunku do zagadnień społecznych, kulturalnych i politycznych”. Periodyk czytany miał być przez lekarki, nauczycielki, aktorki, studentki¹⁸.

Jednak z perspektywy piętnastu lat wydawania „Zwierciadła” oceniano, że pismo nadal miało problem z jasnym określeniem linii przewodniej¹⁹ i nadal aktualnymi pozostawały pytania, jak podawał Konecki: „magazyn to ma być czy tygodnik społeczno-kulturalny? ma konkurować z pozostałymi tygodnikami kobiecymi czy też nie?, gdzie miejsce jego? jaka rola?”. Według analiz przeprowadzonych przez redakcję pisma, „Zwierciadło” miało być czytane w tym czasie przez młode kobiety w wieku 25–35 lat, a najpopularniejszą rubryką, w której odnoszono się przede wszystkim do listów czytelniczek miała być „Serce w rozterce”. Podano również, że największą popularnością periodyk cieszyć się miał w województwie katowickim (w którym rozprawdzano 15% nakładu), następnie poznańskim (12%), wrocławskim (8%). W wymienionych województwach rozchodzić się miał bez zwrotów. Najmniej czytelników pisma odnotowano w olsztyńskim, koszalińskim i białostockim (gdzie sprzedawano do 2, a nawet 1% nakładu). W tych trzech województwach również najwięcej odnotowywano zwrotów²⁰. W tym czasie zapotrzebowanie na prasę kobiecą było bardzo duże, prawie dwukrotnie większe niż proponował rynek prasowy. Nie dotyczyło to „Zwierciadła”, a bardzo popularnych wśród czytelniczek „Kobiety i Życia” w środowisku miejskim oraz „Przyjaciółki” w wiejskim. Periodyki te roz-

¹⁶ J. Konecki, „Zwierciadlanych” uwag kilka. (Z okazji 15-lecia pisma), „Biuletyn Zarządu Głównego RSW «Prasa»” 1972, nr 153, s. 64.

¹⁷ Tamże, s. 65.

¹⁸ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), PZPR KC Wydział Prasy i Wydawnictw, sygn. 237/XIX — 208, k. 1.

¹⁹ Na temat niejasnej linii pisma pisała także w 1967 r. Halina Miroszowa, „Zwierciadło” w *moich oczach*, „Prasa Polska” 1967, nr 7, s. 21–23.

²⁰ J. Konecki, „Zwierciadlanych” uwag kilka..., s. 66.

chodziły się bez zwrotów. Tygodniki nabywano głównie poprzez tzw. prenumeratę teczkową, bardzo rzadko przez prenumeratę pocztową. Pozostawała także dystrybucja poprzez kioski „Ruchu”. Jednak jedynym gwarantem stałego zaopatrywania się czytelniczek w periodyki była wspomniana „prenumerata teczkowa”. W początkach lat siedemdziesiątych ponad 60% czytelniczek regularnie, głównie poprzez „teczki”, nabywało „Kobietę i Życie” i „Przyjaciółkę”, „Zwierciadło” regularnie było kupowane tylko przez około 3% kobiet²¹. We wnioskach badań przeprowadzonych na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, dotyczących rynku prasowego w Polsce podnoszono, że „ta niezwykła popularność prasy kobiecej powinna zwracać szczególną, baczniejszą uwagę naszych instytucji propagandy na jej treści, ponieważ prasa ta stanowi wielki potencjał naszej propagandy politycznej i ekonomicznej”²². Nakład „Kobiety i Życia” wynosił w 1970 roku 550 tys. egz. i wzrastał do ponad 750 tys. w 1988 roku. W tym samym czasie „Przyjaciółka” wychodziła w nakładzie ponad 1 800 tys. i ponad 2 mln egz., „Zwierciadło” od 98 tys. egz. w 1970 roku do 140 tys. w 1988 roku²³. Z oficjalnych dokumentów KC PZPR wynikało, że nakład periodyku po roku wydawania pisma wynosił około 80 tys. egzemplarzy²⁴.

Pismem najdroższym w 1970 roku było „Zwierciadło”, zaś już od 1980 roku „Kobieta i Życie”. Cena „Zwierciadła” systematycznie spadała, warto dodać, że w 1988 roku czasopismo było tańsze od „Przyjaciółki”²⁵.

„Zwierciadło” periodyk wydawany przez Ligę Kobiet (1957–1961)

Pierwszy numer „Zwierciadła” z podtytułem „Tygodnik Ilustrowany” ukazał się 19 maja 1957 roku i wydawany był pod redakcją Aliny Rebane²⁶, ostatni 7 numer wydano przez LK 12 lutego 1961 roku. Kolegium redakcyjne²⁷ oprócz A. Rebane

²¹ T. Kupis, *Dzienniki i czasopisma na polskim rynku prasowym*, Kraków 1975, s. 151–159, 173.

²² Tamże, s. 174.

²³ S. Dziki, *Uwarunkowania instytucjonalno-organizacyjne funkcjonowania prasy*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1991, nr 1–2, s. 64.

²⁴ W „Uwagach o prasie kobiecej” czytamy, iż nakład w miesiącach od stycznia do maja 1958 r. wynosił kolejno: 61 tys., 65 tys., 76 tys., 84 tys. i 88 tys. egzemplarzy. Zob. AAN, PZPR KC Wydział Prasy i Wydawnictw, sygn. 237/XIX — 208, k. 2.

²⁵ Cena w roku 1970: „Zwierciadło” — 3 zł, „Kobieta i Życie” — 2 zł, „Przyjaciółka” — 1 zł; w roku 1980: „Zwierciadło” — 6 zł, „Kobieta i Życie” — 7 zł, „Przyjaciółka” — 4 zł; w roku 1988 „Zwierciadło” — 30 zł, „Kobieta i Życie” — 70 zł, „Przyjaciółka” — 40 zł. Zob. tamże.

²⁶ Alina Rebane (1911–2003), dziennikarka z Warszawy, związana ze „Zwierciadłem” także w latach sześćdziesiątych w okresie wydawania pisma przez RSW „Prasa” (na podstawie ustaleń własnych).

²⁷ W artykule podano biogramy dziennikarzy związanych ze „Zwierciadłem” w okresie wydawania przez Ligę Kobiet, opracowane na podstawie dostępnych opublikowanych materiałów oraz ustaleń

tworzyli: Marian Bielicki²⁸, Zofia Bystrzycka²⁹, Krystyna Dąbrowska, Janina Janicka (sekretarz redakcji), Eryk Lipiński³⁰, Nina Lilejko, Czesława Szymańska³¹. Wydawcą, jak podano, był Zarząd Główny LK w Warszawie. Szata graficzna tygodnika była czarno-biała, niektóre stronicie, tytuły artykułów oraz fragmenty tekstów wyróżniono kolorem (żółtym, zielonym, czerwonym, filetowym lub różowym). Na okładce zamieszczano fotografię kobiety młodej, także często postaci ze świata kultury, np. aktorki (jak Beata Tyszkiewicz, pojawiały się gwiazdy zagraniczne, przykładowo Audrey Hepburn). Od numeru 7 w 1958 roku do końca 1959 roku cyklicznie oraz w czasie późniejszym nieregularnie, na okładce zamieszczano kolumnę zapowiadającą zasadnicze tematy publikowane w treści głównej, z nagłówkiem pt. „W numerze”.

Periodyk liczył 16 stronic, stałe rubryki dotyczyły poruszanych na łamach pisma zagadnień społecznych, z zakresu życia kulturalnego w Polsce i zagranicą (w tym filmu, sztuki, teatru, powieści, także tłumaczeń zagranicznych twórców³², felietonów i reportaży omawiających inne kraje, często odległe od Polski, doniesień o sytuacji międzynarodowej w stałej rubryce pt. „Ze świata”). Ważne miejsce w „Zwierciadło” zajmowały zdjęcia kobiet oraz ilustracje opatrzone komentarzami, prezentujące aktualne trendy mody polskiej i światowej w rubryce pt. „Jak wyglądasz”, z podtytułem „Jak cię widzą tak cię piszą”. Stałą rubryką były również listy pisane do redakcji oraz kolumna „Twarze «Zwierciadła»”, przedstawiające biogramy ludzi kultury.

---

własnych. W przypadku braku odniesień do biogramów — nie udało się ustalić informacji niezbędnych do opracowania not biograficznych.

²⁸ Marian Bielicki (1920–1972) — od 1945 r. podjął pracę dziennikarską pisząc w „Walce Ludu”. Należał do PPR i następnie do PZPR, pracował w redakcji „Walki Zbrojnej”, „Żołnierzu Polskim” oraz w latach 1951–1953 w „Przyjaciółce”. Od 1957 r. pracował w redakcji „Zwierciadła”, gdzie w latach 1971–1972 publikował stały cykl recenzji i programów pt. „Z krzeselka telewizora” — *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*, t. 1, Warszawa 1994, s. 151.

²⁹ Zofia Bystrzycka (1922–2011) — polska powieściopisarka, korespondentka wojenna. Była członkiem PPR PZPR. Od 1945 r. podjęła pracę w „Dzienniku Polskim”, „Przyjaciółce” (w latach 1953–1970). Od 1957 r. należała do redakcji „Zwierciadła”, gdzie do 1980 r. prowadziła rubrykę „Serce w rozterce”. W latach 1983–1984 na łamach „Zwierciadła” publikowała felietony w cyklu „Jedno pytanie do Zofii Bystrzyckiej”. Członek Rady Krajowej PRON od 1982 r. — *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury...*, s. 364–365.

³⁰ Eryk Lipiński (1908–1991) — w 1945 r. objął funkcję kierownika artystycznego Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”. Członek PPR i następnie PZPR. Od 1945 r. współpracował z tygodnikiem satyrycznym „Szpilki”. W 1957 r. był współzałożycielem i kierownikiem artystycznym „Zwierciadła”, kontynuując współpracę z redakcją „Szpilek”. Od 1970 r. stale współpracował z „Kurierem Polskim” — *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*, t. 5, Warszawa 1994, s. 104–105.

³¹ Czesława Szymańska (ur. w 1914 r.) — pochodziła z Łodzi z rodziny robotniczej. Przed II wojną światową pracowała jako robotnica w fabrykach łódzkich. Członek Komunistycznej Partii Polskiej do 1938 r. W 1942 r. wstąpiła do PPR. W 1951 r. pracowała w „Trybunie Wolności”. Od 1957 r. pracowała jako redaktor tygodnika „Zwierciadło” pełniąc funkcję kierownika działu społecznego. W 1958 r. została członkiem Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich — Archiwum Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. Zarząd Główny w Warszawie (Teczka osobowa Czesławy Szymańskiej).

³² Przykładowo: Andre Gide, „Symfonia Pastoralna” prezentowana w odcinkach w „Zwierciadło”.

Tematyka dotycząca kultury, także aktualnych kierunków rozwoju w tym zakresie obowiązujących w Polsce i według periodyku na świecie, zajmowała szczególnie miejsce w „Zwierciadle”. Stałą rubrykę stanowiła również wymieniana wcześniej kolumna pt. „Serce w rozterce”, którą prowadziła od 7 numeru Zofia Bystrzycka.

Działalność LK od pierwszych numerów pisma zajmowała niewiele miejsca w periodyku. Aktywność organizacji ukazywana na łamach „Zwierciadła” dotyczyła prezentacji tematyki związanej z zatrudnieniem kobiet, w tym problemu bezrobocia wśród kobiet³³. Periodyk informował również, że pod egidą LK powołano w Warszawie Komitet do Spraw Gospodarstwa Domowego, który miał być placówką wspierającą Polki, jak zapowiadała Liga „w podnoszeniu poziomu kultury życia codziennego”. W ramach działalności komitetu zapowiadano prowadzenie badań i sporządzanie analiz dotyczących poszukiwania „rozwiązań w zakresie racjonalnego urządzenia gospodarstw domowych”, promowania oszczędności w prowadzeniu przez Polki budżetu domowego oraz wypracowania programów „racjonalnego żywienia w ramach przeciętnych budżetów domowych”³⁴.

W numerze 2 „Zwierciadła” w pierwszej połowie stycznia 1958 roku opublikowano teksty dotyczące wyborów do Rad Narodowych i udziału w nich kobiet. Prezentacje sylwetek kandydatek w wyborach uzupełniały informacje w cyklu tekstów pt. „Przed wyborami do rad narodowych”, dotyczące tematyki przybliżającej zasady prawne funkcjonowania rad w Polsce³⁵. W cyklu tym ukazywały się ponadto teksty dotyczące wyborów i udziału w nich kobiet, m.in. Władysława Adamskiego pt. *Dlaczego nie skreślę kobiet*, celem którego miało być zachęcanie czytelniczek do poparcia kobiet w ich staraniach o fotele radnych³⁶. W wywiadzie pt. *Rady i radne, równouprawnienie i wybory*, przeprowadzonym ze Stanisławą Zawadecką, sekretarzem generalnym Zarządu Głównego LK, kandydatką do Rady Narodowej uzasadniano konieczność reprezentowania w polityce interesów kobiet, dotyczących także rozwiązywania problemów kobiet polskich w zakresie „spraw świadomego macierzyństwa, zapobiegania pijaństwu i prostytucji, zwiększenia zakresu opieki nad domami starców i domami dziecka, spraw wychowania”. Z opublikowanego wywiadu można wnioskować o głównych obszarach aktywności LK w tym czasie, z uwzględnieniem działalności członkiń organizacji w zakładach pracy oraz aktywności w obszarze rodziny i szeroko rozumianej opieki społecznej³⁷.

Kilka dni przed wyborami do Rad Narodowych ukazał się w periodyku artykuł Alicji Musiałowej, członka Prezydium Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Jedności Narodowej, przewodniczącej Zarządu Głównego LK. Był to tekst o charakterze

³³ R. Konarski, *Czy pani pracuje*, „Zwierciadło” 1957, nr 1, s. 12.

³⁴ *Komitet do spraw gospodarstwa domowego*, „Zwierciadło” 1957, nr 1, s. 2.

³⁵ Z. Paźdej, *Anonimowi zasłużeni*, „Zwierciadło” 1958, nr 2, s. 11.

³⁶ W. Adamski, *Dlaczego nie skreślę kobiet*, „Zwierciadło” 1958, nr 3, s. 3.

³⁷ *Rady i radne, równouprawnienie i wybory*, „Zwierciadło” 1958, nr 2, s. 2.

propagandowym, mający przekonać czytelniczki „Zwierciadła” o zasadności funkcjonowania rad na poziomie samorządowym, powołanych do rozwiązywania problemów lokalnej społeczności oraz promujący konieczność udziału Polek w zbliżających się wyborach, upowszechniający zasadność oddania głosu przez kobiety na listy Frontu Jedności Narodowej³⁸.

W periodyku występowała tematyka dotycząca życia zawodowego i prywatnego Polek, jednak wyłącznie mieszkanek miast, do których przekaz kierowało „Zwierciadło”³⁹. W 1959 roku, w związku z polityką państwa w zakresie „odejścia” od upowszechniania pracy zawodowej jako głównej aktywności kobiet, pojawiały się w periodyku publikacje mówiące o podwójnym ich obciążeniu w domu oraz w pracy oraz potrzebie odciążenia kobiet poprzez wsparcie męża i państwa w obowiązkach domowo-rodzinnych. Popularyzowano w związku z tym przyjmowanie w rodzinach nowoczesnych form prowadzenia gospodarstwa domowego, z wykorzystaniem np. pralki czy odkurzacza, odciążenia kobiet w opiece nad dziećmi poprzez powoływanie placówek, takich jak kluby osiedlowe, przedszkola⁴⁰.

W związku z prezentacją w piśmie prac LK ukazał się tekst w cyklu „O sprawach kobiet”, pt. *Z plenarnego posiedzenia zarządu Ligi Kobiet*, w którym informowano czytelniczki o przebiegu obrad posiedzenia, m.in. o dyskusji dotyczącej wyborów do Rad Narodowych i ich wynikach⁴¹. Doniesienia o działalności LK publikowano najczęściej na drugiej, ewentualnie trzeciej stronie periodyku. W większości przypadków były to teksty dotyczące głównego nurtu pracy Ligi. I tak np. w wywiadzie z wymienioną Alicją Musiałową przedstawiono wyniki obrad Światowej Demokratycznej Federacji Kobiet (dalej: ŚDFK), z IV kongresu federacji, który odbył się w Wiedniu, w którym brała udział Musiałowa i inne delegatki LK. Podczas zjazdu omawiano m.in. szeroko zakrojoną współpracę na różnych polach środo-

³⁸ A. Musiałowa, *Wielka treść małych spraw*, „Zwierciadło” 1958, nr 5, s. 2.

³⁹ Uwagę zwraca upowszechnianie wzoru — sędzić należy, że czytelniczki i odbiorczynie tekstów w nim publikowanych. W felietonie pt. „Dzień bez przeszkód” przedstawiono czytelniczkom obraz zajęć i zadań jakie wykonywała kobieta w ciągu jednego dnia, mieszkająca w mieście, zamężna. W wykazie zadań znalazły się na pierwszym planie: przygotowanie śniadania z koszyka produktów dostarczonego pod drzwi mieszkania w bloku, w którym mieszkała wraz z rodziną bohaterka felietonu, następnie odprowadzenie przez bohaterkę tekstu dzieci do przedszkola, transport do pracy tramwajem, zakupy w sklepie, następnie, po południu relaks w domu przy gazecie i książce, wieczorem kino i kolacja w restauracji, kiedy dzieci pozostawały w klubie rozrywkowym funkcjonującym na osiedlu. Tekst upowszechnić miał obraz rodziny miejskiej z „wyższych sfer” — Z. P a z d e j, *Dzień bez przeszkód*, „Zwierciadło” 1958, nr 10, s. 10–11. W tym numerze ukazała się ankieta kierowana do czytelniczek składająca się z pytań pt. *Czy jesteś kobietą nowoczesną*, w której znalazły się pytania — jak traktujesz równouprawnienie?; czego szukasz w książkach?; czy dobrze wychowujesz swojego męża? i kto komu podaje śniadanie? — tamże, s. 9.

⁴⁰ K. W i g u r a, *Dzień jak co dzień*, „Zwierciadło” 1959, nr 9, s. 3.

⁴¹ *O sprawach kobiet*, „Zwierciadło” 1958, nr 11, s. 2.

wisk kobiecych z wielu krajów członkowskich federacji⁴². Temat zaangażowania członkiń LK w ŚDFK powrócił na łamy „Zwierciadła” w 1960 roku, kiedy pisano w sprawozdaniu dotyczącym obrad — „że z 61 krajów zjechały się do Warszawy przedstawicielki kobiet aby wziąć udział w sesji Rady Światowej Demokratycznej Federacji Kobiet, podsumowującej piętnaście lat pracy organizacji”. Opublikowano fragmenty przemówień uczestniczek zjazdu, m.in. A. Musiałowej, także fotografie głównych bohaterek wydarzenia, reprezentujących różne części świata. Tekst miał charakter stricte propagandowy, postulaty zjazdowe dotyczyły spraw poruszanych i na poprzednich zjazdach federacji, to jest zjednoczenia wszystkich kobiet świata we wspólnych działaniach i jednym ruchu o zasięgu globalnym, w celu propagowania pokoju światowego i krytyki wojny, solidarności w przeciwstawianiu się dyskryminacji rasowej, walki o prawa kobiet⁴³.

Na łamach tygodnika zamieszczano nieczęsto, ale jednak regularnie, informacje dotyczące zaangażowania LK w działalność organizacyjną, w tym polityczną. Informacje o sprawach kobiet podawała „Zwierciadło” Alicja Musiałowa odnosząc się do wyników obrad III Zjazdu PZPR. Podkreślała, że szczególne znaczenie miały poruszone podczas obrad zjazdu takie kwestie, jak wkład kobiet w rozwój całokształtu życia społecznego i gospodarczego Polski. Odnoszono się również do kierunków zaangażowania kobiet w przyszłości, które miały być kontynuacją przyjętego przed dwoma laty programu LK, dotyczącego intensyfikacji pracy organizacji w środowiskach kobiecych miast i wsi, ze szczególnym uwzględnieniem ich zaangażowania dotyczącego konsolidacji różnych środowisk kobiecych w jednym ruchu ligowym⁴⁴.

W roku 1959 roku w numerze 7 przedstawiono zadania „na co dzień”, które wyznaczała LK w programie działalności na rok 1959. Wśród kluczowych znalazły się sprawy zatrudnienia kobiet, opieki nad dziećmi, pomocy kobietom w prowadzeniu gospodarstwa domowego, upowszechniania świadomego macierzyństwa, inicjowania przez Ligę pracy organizacyjnej również wśród kobiet wiejskich. Informowano czytelniczki, że podstawowe założenia działalności Ligi z roku 1958, dotyczące kierunków aktywności organizacji z hasłem „bliżej kobiety, rodziny i dziecka” będą kontynuowane w roku następnym. Przekazano, że szczególny nacisk położyła Liga na aktywizację kobiet do podejmowania przez nie zajęć chałupniczych, w sytuacji licznie występujących zwolnień kobiet z ich dotychczasowych zakładów pracy. Ponadto w zakresie szeroko pojętej pomocy dla kobiet organizacja zapowiadała dalszą współpracę m.in. z Komitetem ds. Gospodarstwa Domowego oraz Towarzystwem Świadomego Macierzyństwa⁴⁵.

⁴² „Zwierciadło” 1958, nr 2, s. 2.

⁴³ *Kobiety z całego świata rządzą w Warszawie*, „Zwierciadło” 1960, nr 50/52, s. 4–7.

⁴⁴ A. Musiałowa, *III Zjazd PZPR*, „Zwierciadło” 1959, nr 13, s. 2–3.

⁴⁵ J. J., *Zadania na co dzień*, „Zwierciadło” 1959, nr 7, s. 3; W. Tycner, *Demografia i zawód*, „Zwierciadło” 1959, nr 7, s. 3.

Praca zawodowa kobiet była tematem, który często podejmowała LK. Formułowano przy tym perspektywy zatrudnienia kobiet w przyszłości. W 1961 roku LK ogłosiła perspektywy zatrudnienia Polek na okres najbliższych pięciu lat, na plan pierwszy wysuwano wówczas konieczność uregulowania funduszu zasiłków chorobowych oraz wydłużenia godzin pracy placówek służby zdrowia. Miały być to propozycje, zdaniem Ligi, mające pozytywny wpływ na zwiększenie zatrudnienia kobiet. Podkreślano przy tym, że problemy kobiet z zatrudnieniem wynikały nie tylko z ograniczeń związanych z zapewnieniem przez państwo miejsc pracy dla kobiet, ale także, niestety, z powodu braku odpowiednich kwalifikacji kobiet do wykonywania konkretnych, sprofilowanych zawodów⁴⁶.

W 1960 roku w wyniku korespondencji czytelniczek napływającej do „Zwierciadła”, z szeroko stawianym pytaniem kierowanym do redakcji periodyku — „co robi Liga?” zamieszczono bardzo szczegółowe sprawozdanie z kierunków działalności organizacji, przygotowane przez sekretarz generalną ZG LK Stefanię Zawadzką. W sprawozdaniu podnoszono, że w mieście i przy współpracy z Kołami Gospodyń Wiejskich na wsi, zorganizowano łącznie 12 tys. kursów żywienia, kroju, szycia, haftu, a nawet i trykotarstwa. Z podobnych kursów korzystać miało rocznie około 200 tys. kobiet. Ponadto Liga organizować miała, poprzez Komitety Gospodarstwa Domowego, liczne kursy podnoszenia „kultury prowadzenia domu” oraz poradnie prawno-społeczne, gdzie poza godzinami pracy porad prawnych udzielać miały adwokatkę oraz medycznych — lekarki. Wskazano w sprawozdaniu, że w 1959 roku udzielono w tego rodzaju placówkach łącznie 35 tys. porad, obrazujących różnorodność problemów kobiet polskich. Koła prowadziły ponadto liczne artystyczne zespoły amatorskie czy organizowały konkursy kierowane do kobiet, np. promujące zasady higieny osobistej⁴⁷.

Problematyka dotycząca aktywności organizacyjnej kobiet zrzeszonych w LK podnoszona była w „Zwierciadle”, kiedy wydawanie periodyku przejęła RSW „Prasa”. Tematyka „ligowa” występowała jednak w stopniu znacznie ograniczonym w porównaniu do okresu, kiedy wydawcą periodyku była Liga Kobiet⁴⁸.

⁴⁶ *Praca dla kobiet*, „Zwierciadło” 1961, nr 15, s. 2.

⁴⁷ S. Zawadzka, *Próba odpowiedzi na pytanie: Co robicie?*, „Zwierciadło” 1960, nr 27, s. 3, 14.

⁴⁸ Przykładowo w związku z wyborami do Sejmu i do Rad Narodowych w 1961 r. — apelu Ligi Kobiet do kobiet polskich, „Zwierciadło” 1961, nr 16, s. 3; *O sprawy kobiet wiejskich. Rozmawiała Z. P.* [Zofia Pazdej], „Zwierciadło” 1961, nr 14, s. 2; *Doświadczony pedagog. Rozmawiała Z. P.* [Zofia Pazdej], „Zwierciadło” 1961, nr 14, s. 2. W okresie lat 1961–1981 periodyk wydawany był przez Robotniczą Spółdzielnię Wydawniczą „Prasa” i Robotniczą Spółdzielnię Wydawniczą „Prasa-Książka-Ruch”.

„Zwierciadło”. Pismo Ligi Kobiet Polskich (1982–1989)

Po wprowadzeniu stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku do kwietnia 1982 roku „Zwierciadło” przestało wychodzić, następnie zostało wznowione już jako organ LKP. Redaktor naczelną reaktywowanego „Zwierciadła” została Aleksandra Danuta Wójcik⁴⁹, która objęła stanowisko po Krystynie Mojkowskiej⁵⁰. Jako tygodnik LKP „Zwierciadło” wychodziło do końca 1990 roku, od 25 sierpnia 1990 roku (od nr 34), z podtytułem „Magazyn dla Pań”, co związane było z planami przekształcenia pisma od 1991 roku w miesięcznik o charakterze magazynowym.

W latach 1982–1989 pismo wychodziło w formacie zbliżonym do C4, o objętości do 16 stron, z kolorową okładką oraz kolorem w środkowych kolumnach. Zasadnicze treści periodyku dotyczyły tematyki odnoszącej się do działalności organizacyjnej i politycznej kobiet, pracy zawodowej kobiet, gospodarstwa domowego i rodziny, szeroko rozumianych spraw dotyczących „uciążliwości” kryzysu gospodarczego, z którymi borykały się Polki w życiu codziennym. Od połowy lat osiemdziesiątych przedstawiano na łamach pisma sylwetki kobiet odnoszących „sukces” na polu zawodowym, organizacyjnym, politycznym, a także rodzinnym. Jako oficjalny organ LKP „Zwierciadło” wpływać miało na kształtowanie postaw czytelniczek zgodnych z ówczesnym, socjalistycznym porządkiem społecznym i politycznym, uczyć miało szacunku do pracy, zachęcać odbiorczynię do oszczędności i gospodarności w życiu codziennym w okresie kryzysu ekonomicznego lat osiemdziesiątych. W opublikowanym w „Zwierciadle” wywiadzie Danuty Wójcik z Jadwigą Biedrzycką, przewodniczącą Zarządu Głównego LKP, członkinią Światowej Rady Pokoju, wicemarszałkiem Sejmu IX kadencji, informowano czytelniczki o wspólnych celach Ligi i czasopisma, dotyczących realizacji programu społecznego LKP. Potrzebę tej współpracy wskazano podczas obrad VIII Krajowego Zjazdu LKP, kiedy to delegatki Ligi uznały za konieczne, w celu skuteczniejszej pracy organizacji, pozyskanie popularnego periodyku kobiecego. Przewodnicząca zapowiadała w dalszej części przywoływa-

⁴⁹ Żona działacza partyjnego Jerzego Wójcika — w latach siedemdziesiątych do 1980 r. zastępcy, a następnie kierownika kancelarii sekretariatu KC PZPR. W latach 1980–1981 sprawował funkcję redaktora naczelnego „Życia Warszawy”.

⁵⁰ Krystyna Mojkowska (1921–2016) — dziennikarka, pełniła funkcję redaktor naczelnej „Zwierciadła” w latach 1974–1981 (w okresie wydawania pisma przez RSW „Prasa–Książka–Ruch”). Pracowała w Katowicach w „Gazecie Robotniczej”, „Trybunie Robotniczej”, następnie w Łodzi w „Głosie Robotniczym” i „Dzienniku Łódzkim”, potem przeniosła się do Warszawy. Pracowała także w „Przyjaciółce”. Żona Stanisława Mojkowskiego — redaktora naczelnego „Trybuny Ludu”, „Głosu Robotniczego”, łódzkiego oddziału „Ekspresu Wieczornego”, „Dziennika Łódzkiego”, a także prezesa RSW „Prasa–Książka–Ruch” w okresie 1972–1978 oraz prezesa Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich w latach 1964–1974.

nego tekstu powrót organizacji do zakładów pracy, a także propagowanie na łamach pisma problematyki „praktycznego stosowania zasady równouprawnienia kobiet”, prezentowania przykładowych sylwetek kobiet polskich „obciążonych obowiązkami, a jednak często aktywnych w polityce, w pracy zawodowej i w życiu społecznym”⁵¹.

Upowszechnianiu wśród czytelniczek samej organizacji służyły publikacje zamieszczane w „Zwierciadło”, w specjalnych rubrykach pt. „LKP w działaniu”. W jednym z tekstów z tego cyklu Krystyna Stachowicz przedstawiła obszary działalności organizacji w zakładzie Biazet, produkującym telewizory w Białymstoku. Liga zatrudnionym tam kobietom organizowała pomoc prawną oraz uruchomiła w zakładzie poradnię udzielającą konsultacji w zakresie podstawowej opieki lekarsko-higienicznej. Kobiety wchodzące w skład koła zakładowego LKP zasiły również powstały w marcu 1982 roku Zakładowy Komitet Odrodzenia Narodowego, w którym skupić się miały na działaniach dotyczących obrony praw pracowniczych⁵². W publikowanych w periodyku sprawozdaniach w cyklu „LKP w działaniu” informowano o sukcesach organizacyjnych Ligi w środowiskach miejskich i wiejskich z różnych zakątków Polski⁵³. Publikowano informacje dotyczące zaangażowania Ligi w zakładach pracy po 1982 roku, o co postulować miały już wcześniej kobiety zatrudnione w zakładach i członkinie Ligi z kół terenowych. Przykładowo, w styczniu 1983 roku odbyło się posiedzenie plenarne ZG Ligi Kobiet poświęcone problematyce związanej z rozwojem organizacji w środowiskach pracy kobiet. Na przykładzie działalności kobiet w zakładach pracy w powiecie rzeszowskim informowano czytelniczki o szerokim zaangażowaniu Ligi w poprawę warunków pracy i życia zatrudnionych tam kobiet. Organizacja miała ponadto wspierać tam funkcjonowanie żłobków, przedszkoli, w których przebywały dzieci pracownic, inicjować powoływanie związków zawodowych, angażować się w działalność komisji socjalnych, organizować na terenie zakładu poradnictwo prawnorodzinne⁵⁴.

Regularnie ukazywały się w „Zwierciadło” teksty promujące i uzasadniające zaangażowanie organizacji w aktywizację kobiet na różnych polach. W tekstach pt. *Liga w działaniu czy Trafić do Ligi* pisano na temat sukcesów organizacji w tzw. terenie, form, metod oraz zakresu merytorycznego działalności kół. Przekonywano czytelniczki na łamach pisma, że „siła organizacji tkwi w nas samych”, jak zapowiadała w nagłówku jednego z artykułów Maria Grabska-Taczanowska, wiceprzewodnicząca ZG LKP w udzielonym „Zwierciadłu” wywiadzie, dotyczącym kondycji

⁵¹ *Co przed nami. Z Jadwigą Biedrzycką, przewodniczącą Zarządu Głównego Ligi Kobiet Polskich rozmawia Danuta Wójcik — redaktor naczelny „Zwierciadła”*, „Zwierciadło” 1982, nr 7, s. 3.

⁵² K. Stachowicz, *Pomóżmy sobie same*, „Zwierciadło” 1982, nr 12, s. 6–7.

⁵³ M. Mroczek-Szymańska, *Kobiety ziemi łomżyńskiej*, „Zwierciadło” 1983, nr 7, s. 4.

⁵⁴ LKP wskazywała również na problem braku zainteresowania działalnością Ligi w zakładach pracy ze strony młodych pracownic — G. Chlebowska, *Na początek to niemało*, „Zwierciadło” 1983, nr 6, s. 5.

organizacji przez zjazdem Ligi w 1986 roku⁵⁵. Ponadto w każdym prawie numerze pisma informowano o zasięgu oddziaływania LKP, a więc uzasadnionej, według periodyku, potrzebie funkcjonowania poradni prawno-społecznych inicjowanych przez Ligę, udzielającym Polkom pomocy⁵⁶ czy funkcjonowania Ośrodków Gospodarstwa Domowego⁵⁷.

Problematyka udziału kobiet w strukturach politycznych występowała w czasopiśmie w 1984 roku, w odniesieniu do wyborów do rad narodowych. W cyklu tekstów pt. „Jeśli zostanę radną”, publikowano zapowiedzi planowanych działań politycznych kandydatek na radne wojewódzkich i miejskich rad narodowych⁵⁸. LKP włączyła się w akcję promowania udziału swoich kandydatek w wyborach. W wywiadzie przeprowadzonym przez Krystynę Olechnowicz z Jadwigą Biedrzycką, przewodniczącą ZG LKP przypominano o celach Ligi, wśród których wymieniano przede wszystkim „pomoc kobietom w wykonywaniu obowiązków wynikających z ich różnych ról społecznych — rodzinnych i zawodowych”⁵⁹. Na łamach periodyku w 1985 roku, w związku ze zbliżającymi się wyborami parlamentarnymi, pojawiała się tematyka reprezentacji kobiet w Sejmie⁶⁰. Najczęściej w formie wywiadów z posłankami informowano czytelniczki o karierach politycznych kobiet posłanek, obszarach ich pracy politycznej, kulisach życia prywatnego. Celem tych publikacji było przybliżenie czytelniczkom zakresu prac posłanek oraz przede wszystkim, w prezentowanych życiorysach posłanek, ukazania złożoności dróg prowadzących kobiety do polityki, możliwości realizacji ich karier w strukturach związanych z PZPR, na tle ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej kraju⁶¹. Na potrzeby kandydujących kobiet LKP opracowała strategię kampanii wyborczej, polegającą na powoływaniu przy zarządach wojewódzkich Ligi grup roboczych złożonych z działaczek ligowych, odpowiedzialnych za inicjację spotkań wyborczych w różnych miastach kraju⁶².

⁵⁵ K. Olechnowicz, *Sila organizacji tkwi w nas samych*, „Zwierciadło” 1986, nr 13, s. 3; teksty o podobnej tematyce również: E. Bartczak, *Od bierności do aktywności*, „Zwierciadło” 1987, nr 38, s. 6; K. Stachowicz, *Mniej obiecywać, więcej działać*, „Zwierciadło” 1988, nr 22, s. 5.

⁵⁶ E. Dobrowolska, *Kapelusz nie do ozdoby*, „Zwierciadło” 1983, nr 16, s. 5, 7; *Popularyzujemy prawo, służymy pomocą*, „Zwierciadło” 1987, nr 23, s. 4, 6.

⁵⁷ E. Dobrowolska, *Pomagać ale jak?*, „Zwierciadło” 1988, nr 15, s. 5.

⁵⁸ K. Stachowicz, *Jeśli zostanę radną. Miastu i dzieciom*, „Zwierciadło” 1984, nr 21, s. 2; B. Stolarska, *Jeśli zostanę radną. Program lokalny*, „Zwierciadło” 1984, nr 22, s. 4; B. Dziegielewska, *Jeśli zostanę radną. Dobry, spokojny dom*, „Zwierciadło” 1984, nr 23, s. 2; informowano czytelniczki rok przed kolejnymi wyborami do Rad Narodowych, że w radach narodowych wszystkich szczebli działało 3200 kobiet, które otrzymały w 1984 r. mandat radnej z rekomendacji Ligi Kobiet — K. Stachowicz, *Nasze mandatariuszki*, „Zwierciadło” 1987, nr 17, s. 2.

⁵⁹ K. Olechnowicz, *Po co kobietom Liga*, „Zwierciadło” 1984, nr 11, s. 3.

⁶⁰ Zapowiedzią tematyki był artykuł opublikowany 21 lutego omawiający „zawiloci” nowego systemu wyborczego — *Kontury prawa wyborczego*, „Zwierciadło” 1985, nr 8, s. 2.

⁶¹ W. Tycner, *Rozmowa z posłanką Elżbietą Rutkowską. O godzeniu interesów obywatelskich*, „Zwierciadło” 1985, nr 17, s. 3, 6.

⁶² Tamże.

W jednym z tekstów pt. *W tych wyborach kobietom będzie bardzo potrzebne poparcie kobiet* ukazały się w periodyku rozmowy z posłankami na Sejm VIII kadencji i kandydatkami w wyborach do sejmu w 1985 roku, którym poparcia udzielać miała Liga⁶³. W cyklu tym Marianna Pszczółkowska przeprowadziła wywiad z kandydatką na posła do Sejmu IX kadencji Marią Staszewską, prezesem Spółdzielni Chemicznej w Łukowie, zgłoszoną przez Wojewódzki Zarząd LKP w Siedlcach. Tekst opublikowany w formie wywiadu, podobnie jak inne prezentacje kandydatek, zawierał informacje dotyczące zakresu prac społecznych i funkcji zawodowych kandydatki oraz jej programu wyborczego. W planach przyszłych prac sejmowych, prezentowanych w opracowaniach „Zwierciadła”, uwzględniano w każdym przypadku postulaty kierowane do kobiet, publikowano informacje z życia prywatnego, zawodowego i politycznego kandydatek do Sejmu IX kadencji. Większość kobiet — jak Helena Sprengel, sekretarz Zarządu Wojewódzkiego LKP w Gdańsku, która „zbudowała swój program wyborczy wokół spraw, którymi żyje współczesna kobieta i jej rodzina”, eksponowały w programie wyborczym konieczność zaangażowania się w przyszłej pracy w Sejmie w problemy bezpośrednio dotykające kobiety w ich codzienności, takie jak wychowanie dzieci, zabezpieczenie socjalne polskich rodzin, pomoc kobietom w usprawnieniu prowadzenia gospodarstw domowych czy lobbowanie na rzecz zapewnienia miejsc dzieciom w żłobkach i przedszkolach⁶⁴.

Prezentowano w „Zwierciadle” teksty mówiące o podsumowaniu wyników wyborów 1985 roku autorstwa Krystyny Stachowicz. Autorka informowała w nagłówku artykułu zatytułowanego *U progu nowej kadencji* o trzech wybranych posłankach: eksponowanej często w periodyku Jadwidze Biedrzyckiej, przewodniczącej ZG LKP, która została wicemarszałkiem Sejmu, Elżbiecie Łucji Gacek, wiceprzewodniczącej ZG LKP powołanej na członka Rady Państwa i Joannie Michałowskiej-Gumowskiej, członkini PZPR, która w nowo powołanym rządzie została ministrem oświaty i wychowania⁶⁵. Wybrane posłanki liczyć mogły nadal na wsparcie elektoratu kobiecego, „wszak w większości — jak zapowiadała w opublikowanym wywiadzie wymieniana Elżbieta Gacek — zostały posłami z mandatu LKP”⁶⁶.

W okresie międzywyborczym tematykę udziału kobiet w polityce prezentowano w „Zwierciadle” w niewielkim stopniu. Informowano czytelniczki, jak i w poprzednich latach, głównie o osiągnięciach pracy organizacyjnej Ligi. W cyklu publikowanym w piśmie, zatytułowanym „Po co kobietom Liga” nadal wypowiadały się liderki organizacji, dyskutując m.in. o roli równouprawnienia kobiet w Polsce, o spo-

⁶³ M. Pszczółkowska, *Nie czułam się potakiwaczką. Rozmowa z posłanką na Sejm VIII kadencji i kandydatką na posła na Sejm IX kadencji, Heleną Porycką z Garwolina*, „Zwierciadło” 1985, nr 39, s. 2.

⁶⁴ K. Stachowicz, *Potrzeba partnerstwa*, „Zwierciadło” 1985, nr 41, s. 2.

⁶⁵ K. Olechnowicz, *U progu nowej kadencji*, „Zwierciadło” 1984, nr 47, s. 2.

⁶⁶ E. Rokoszevska, *Więcej aktywności, proszę pań... Rozmowa z Elżbietą Łucją Gacek — posłem na Sejm, członkiem Rady Państwa*, „Zwierciadło” 1985, nr 48, s. 2.

lecznych możliwościach awansu zawodowego Polek, godzeniu ich ról domowych z aktywnością publiczną, czego przykładem miały być publikowane w periodyku życiorysy liderek LKP⁶⁷.

Z myślą o przyszłości to tytuł sprawozdania Krystyny Stachowicz z krajowego zjazdu ligowego w Gdańsku, opublikowanego w „Zwierciadło” w 1986 roku. Tematykę zjazdu zdominował problem niedostatecznego awansu zawodowego Polek, podczas spotkania poszukiwano odpowiedzi na pytania dotyczące kształtu organizacji w XXI wieku, zastanawiano się nad metodami „pozyskania” dla organizacji młodych kobiet. Podjęta podczas zjazdu dyskusja dotyczyła również udziału członkiń organizacji w wyborach do rad narodowych w 1988 roku⁶⁸.

W 1988 roku Zarząd Główny LKP opracował raport pt. *O awansie zawodowym i społecznym kobiet. Stan aktualny i perspektywy*, który wskazywał na „spadek udziału kobiet wśród radnych rad narodowych”⁶⁹. Kontynuowano temat konieczności zwiększenia udziału kobiet w przyszłych radach narodowych także w następnych numerach periodyku, przekonując czytelniczki o zasadności zaangażowania „Zwierciadła” i Ligi w poparcie dla kandydujących, prezentowano przykłady sylwetek radnych oraz analizę ich działalności politycznej oraz środowiskowej w odniesieniu do czteroletniej kadencji, zamieszczano instrukcje dla wybierających, wyjaśniano zasady głosowania⁷⁰.

Od 1986 roku z większą intensywnością niż wcześniej upowszechniano w periodyku tematykę równouprawnienia kobiet w zakresie ich dostępu do życia publicznego, dowodząc niskiej reprezentacji kobiet w PZPR i na stanowiskach kierowniczych

---

⁶⁷ Np. wymienianej Jadwigi Biedrzyckiej, Bożeny Masarczyk, sekretarz Zarządu Wojewódzkiego LKP w Jeleniej Górze, Cecylii Niedźwieckiej, przewodniczącej koła zakładowego LKP w Fabryce Transformatorów i Aparatury Trakcyjnej „Elta” w Łodzi, Zofii Kędzior, przewodniczącej Komisji Gospodarstwa Domowego przy Zarządzie Wojewódzkim LKP w Katowicach czy Marii Szulce, członka Zarządu Wojewódzkiego LKP w Piotrkowie Trybunalskim — B. Dziegielewska, *Po co kobietom Liga*, „Zwierciadło” 1985, nr 41, s. 2–3.

⁶⁸ K. Stachowicz, *Z myślą o przyszłości*, „Zwierciadło” 1986, nr 29, s. 4–5.

⁶⁹ Przypominano, że w 1980 r. stanowiły one 30 proc., a w 1984 r. — już tylko 20,7 proc. ogółu radnych. Opublikowane w piśmie fragmenty raportu miały być zachętą dla czytelniczek do udziału w wyborach oraz głosowania na kandydatki rekomendowane przez pismo i Ligę Kobiet — K. Olechnowicz, *Weźmy władzę w swoje ręce*, „Zwierciadło” 1988, nr 10, s. 2.

⁷⁰ K. Pytlakowska, *Tak krawiec kraje...*, „Zwierciadło” 1988, nr 21, s. 2–3; K. Olechnowicz, *Wybrałaś głosuj*, „Zwierciadło” 1988, nr 24, s. 3. Udział procentowy kobiet w radach narodowych (w 1988 r. odsetek kobiet w radach narodowych w skali Polski wzrósł w stosunku do 1984 r. i wynosił 21,7%), podobnie jak w wyborach parlamentarnych, był ogólnie sterowany przez gremia decyzyjne struktur związanych z PZPR. Kobiety pełniły w radach głównie funkcje uchwałodawcze, bardzo rzadko zasiadając w organach wykonawczych rad narodowych, tj. prezydiach. Mimo że kobiety funkcjonowały w lokalnej elicie władzy, w praktyce nie przekładało się to na udział we współdecydowaniu, sprawowaniu realnej władzy politycznej — Zob. R. Nowakowski, *Kobiety we władzach miejskich Wrocławia i województwa wrocławskiego w latach 1954–1988–1990*, [w:] *Kobiety „na krągcie” 1933–1989*, red. E. Chabros i A. Klarman, Wrocław 2014, s. 86, 93.

w pracy zawodowej⁷¹. O większy udział kobiet w życiu społeczno-gospodarczym apelowało np. 18 działaczek ruchu kobiecego z LKP, Kół Gospodyń Wiejskich, spółdzielczości podczas plenarnego posiedzenia Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Bydgoszczy w 1987 roku⁷². Tematyka równouprawnienia kobiet z mężczyznami w sferze zawodowej i publicznej prezentowana była w „Zwierciadle” również w latach późniejszych. Opisywano np. działalność feministki Jolanty Plakwicz, przewodniczącej powołanego w początkach października 1989 roku Polskiego Stowarzyszenia Feministycznego oraz zakres współpracy wymienionego stowarzyszenia z innymi organizacjami o podobnym profilu⁷³.

Podkreślanie znaczenia Ligi w kobiecym ruchu organizacyjnym w Polsce i inicjowaniu przez Ligę różnorodnej aktywności kobiecej służyły także publikowane w piśmie wywiady z liderkami organizacji⁷⁴, a także sprawozdania z obrad, jak np. z IX krajowego zjazdu LKP, który odbył się w październiku 1986 roku w Warszawie. Organizację, według oficjalnych danych wówczas liczącą ponad 500 tys. członkiń reprezentowały 383 delegatki, które miały przyjąć program działalności Ligi na lata 1986–1990⁷⁵. Wszystkie prezentowane w tych wywiadach kobiety posiadały doświadczenie wcześniejszej pracy politycznej, łączyły z sukcesem życie prywatno-rodzinne i wychowanie dzieci z aktywną pracą zawodową oraz działalnością w Lidze.

Komisja Porozumiewawcza Środowisk Kobietych ds. Wyborów w Warszawie w kwietniu 1989 roku sformułowała apel pt. *Głosuj na kobiety*, opublikowany następnie w „Zwierciadle” w numerach z 18 i 25 maja 1989 roku⁷⁶. Pod tym hasłem dwa tygodnie później opublikowano prezentację czterech kandydatek i ich programu wyborczego, członkiń LKP, rekomendowanych na posłanki do przyszłego Sejmu. Listę otwierała Elżbieta Łęcznarowicz, kandydatka krajowej listy wyborczej, przewodnicząca ZG LKP, nauczyciel geografii, pedagog, dyrektor szkoły, wizytator kuratorium oświaty i wychowania, która zgodnie z przygotowaniem merytorycznym planowała zająć się w parlamencie problematyką oświaty. Przedstawiono następnie

⁷¹ W. Tycner, *Stworzyć równe szanse*, „Zwierciadło” 1986, nr 26, s. 3, 6.

⁷² K. Stachowicz, *Presja kobiet*, „Zwierciadło” 1987, nr 31, s. 7.

⁷³ Takimi jak „Pro Femina” w Warszawie, Ruch Obrony Praw Kobiet w Poznaniu, Ruch Samoobrony Kobiet w Bydgoszczy, stowarzyszenie „Godność Kobiety” w Toruniu czy Szczeciński Kolektyw Feministyczny — K. Stachowicz, *Zaczyna się ruch*, „Zwierciadło” 1989, nr 47, s. 6.

⁷⁴ *Znam realia życia. Z Zofią Stępień — członkiem Biura Politycznego KC PZPR rozmawia Danuta Wójcik*, „Zwierciadło” 1986, nr 41, s. 4–5. Z drugiej strony, w innych publikacjach dotyczących prezentacji sylwetek kobiet upowszechniano wśród czytelniczek zagrożenia, jakie towarzyszyły kobietom podejmującym próby godzenia życia zawodowego, w tym kariery z ich przestrzenią domową, co podkreślał jeden z tytułów publikowanych artykułów — K. Stachowicz, *Smutek władzy*, „Zwierciadło” 1986, nr 41, s. 7.

⁷⁵ B. Dziegielewska, *Pokój światu, rozwój ojczyźnie, szczęście rodzinie*, „Zwierciadło” 1986, nr 44, s. 2–3.

⁷⁶ *Głosuj na kobiety*, „Zwierciadło” 1989, nr 20, s. 5; *Głosuj na kobiety*, „Zwierciadło” 1989, nr 21, s. 2.

Elżbietę Łucję Gacek, prawniczkę z Kielc, członkinię PZPR, wicemarszałek Sejmu IX kadencji, która w następnej kadencji „pragnęłaby dopilnować praktycznego i efektywnego stosowania ustawowych zapisów dotyczących funkcjonowania rad narodowych i samorządu terytorialnego”. Z kolei Anna Kędzior, kandydująca z Dąbrowy Górniczej, doktor nauk ekonomicznych z Akademii Ekonomicznej w Katowicach, kierująca Komisją do Spraw Gospodarstwa Domowego przy LKP, wiceprzewodnicząca ZG LKP kandydująca do Sejmu po raz pierwszy, planowała zająć się „zmianą organizacji życia w polskich gospodarstwach domowych”, natomiast Alina Tepli z Warszawy, startująca w okręgu wyborczym Warszawa-Mokotów, wiceprezes RSW „Prasa–Książka–Ruch”, członkini ZG LKP, planowała podjęcie w Sejmie prac nad stworzeniem lobby kobiecego, w celu realizacji programu, który wyznaczyłaby LKP⁷⁷.

Po wyborach 1989 roku w lipcowym numerze zamieszczono tekst podsumowujący wybory. Artykuł prezentował stan liczbowy parlamentarnej reprezentacji kobiecej, przedstawiono także wybrane postacie nowo wybranych posłanek. W pierwszej turze wyborów czerwcowych kandydowało 211 kobiet. Z list PZPR kandydowało 69 kobiet, z ZSL — 12 i z ramienia SD — 3 kobiety. Pozostałe reprezentowały listy bezpartyjne i Komitet Obywatelski „Solidarność”. Do drugiej tury przystąpiło 76 kobiet. W wyborach 4 czerwca 1989 roku mandaty otrzymało 6 kobiet senatorek i 17 posłanek⁷⁸.

W Sejmie zasiadły dwie przewodniczące zarządów wojewódzkich LKP, pochodząca z Wrocławia Alicja Bieńkowska i z Ciechanowa Irena Chojnacka. Informowano czytelniczki periodyku, że w Płocku wybrano do Sejmu 4 kobiety, w Katowicach — 9, w Bydgoszczy — 3, w Krośnie — 2⁷⁹. W Sejmie X kadencji zasiadały łącznie 62 kobiety, to jest prawie około jedna trzecia mniej niż w kadencji poprzedniej — podano w komunikacie prasowym pt. *Kobiety w Sejmie X kadencji i Senacie*⁸⁰. W tekście inauguracyjnym cykl „Twoje posłanki” przedstawiono dziennikarkę, redaktor naczelną „Kobiety i Życia” Annę Szymańską-Kwiatkowską z okręgu Warszawa-Ochota, Dobrochnę Kędzierską-Truszyńską z Włocławka związaną z „Polityką”, piszącą do „Zwierciadła” Krystynę Grzędę z Przemyśla, pedagog, startującą z ramienia PZPR oraz Grażynę Langowską z Olsztyna, działaczkę nauczycielskiej „Solidarności”⁸¹.

Wraz z wyborami 1989 roku na łamach „Zwierciadła” obok tematyki dotyczącej kobiet o komunistycznym rodowodzie politycznym, związanych głównie z PZPR i LKP pojawiły się teksty dotyczące postaci, wcześniej pomijanych ze względu na profil polityczno-ideowy periodyku, określanego przez wytyczne LKP i partii komunistycznej. Wraz z wyborami 1989 roku poprzez prezentację posłanek rów-

⁷⁷ *Głosuj na kobiety*, „Zwierciadło” 1989, nr 22, s. 8–9.

⁷⁸ B. Adamczewska, *Kobiety w Sejmie i Senacie*, „Zwierciadło” 1989, nr 27, s. 2.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ *Kobiety w Sejmie X kadencji i w Senacie*, „Zwierciadło” 1989, nr 31, s. 5.

⁸¹ *Twoje posłanki*, „Zwierciadło” 1989, nr 27, s. 2.

niez ze skrzydła politycznego opozycji antykomunistycznej, które w życiorysach eksponowały chociażby przynależność solidarnościową, „Zwierciadło” przekazywało czytelnikom, że otwiera się na różne środowiska kobiece, bez względu na opcję polityczną czy przynależność partyjną. Za przykład posłużyć mogła przedstawiona w piśmie charakterystyka Józefy Hennelowej, posłanki z Krakowa, reprezentantki Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”, zastępcy redaktora naczelnego „Tygodnika Powszechnego” oraz omówienie postaci i działalności Olgi Krzyżanowskiej z Tczewa koło Gdańska, posłanki z ramienia, podobnie jak Hennelowa, Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”, wicemarszałka Sejmu X kadencji, członka Krajowej Komisji Koordynacyjnej Służby Zdrowia „Solidarność”⁸².

Właśnie od 1989 roku w związku ze zmianami politycznymi publikowano artykuły upowszechniające działalność polityczną kobiet o prawicowym rodowodzie politycznym, jak Anna Radziwiłł, historyk, wiceminister edukacji w randze podsekretarza stanu i senator⁸³, jak i lewicowym, przykładem Danuta Waniek, przewodnicząca Demokratycznej Unii Kobiet, stowarzyszenia powołanego w czerwcu 1990 roku, deklarującego m.in. działalność na rzecz równouprawnienia kobiet i mężczyzn⁸⁴.

Należy podkreślić, że od wyborów czerwcowych 1989 roku i następstw politycznych z nimi związanych, LKP chyliła się ku upadkowi, co spowodowane było m.in. masowym odpływem członkiń⁸⁵. W celu wzmocnienia organizacji oraz dostosowania do zmian polityczno-gospodarczych pojawiły się w jej wewnętrznych strukturach koncepcje dotyczące uruchomienia przy stowarzyszeniu działalności gospodarczej, a nawet przekształcenia LKP w spółkę. Plany te miałyby zapewnić środki finansowe potrzebne do funkcjonowania i rozwoju organizacji w nowej rzeczywistości Polski po 1989 roku⁸⁶.

⁸² *Twoje posłanki*, „Zwierciadło” 1989, nr 36, s. 4.

⁸³ A. Gutek, *Spróbuję rozwiązać to zadanie... Rozmowa z dr Anną Radziwiłł, senatorem, wiceministrem edukacji narodowej*, „Zwierciadło” 1989, nr 43, s. 3.

⁸⁴ Należy dodać, że wymieniana D. Waniek w wywiadzie dla „Zwierciadła” przeprowadzonym przez Krystynę Stachowicz w październiku 1990 roku, otwartej krytyce poddała działalność LKP: „organizacja ta przestała być atrakcyjna dla młodych pokoleń. Oprócz tego ciąży na niej stare grzechy. Główny to ten, że nie była suwerenna, lecz uzależniona od układów politycznych. Jej członkinie nigdy same nie decydowały, kto będzie przewodniczącą Zarządu Głównego oraz zarządów wojewódzkich. Sądzę, że tego typu organizacja nie może liczyć teraz na dopływy «świeżej krwi»”, podkreślała Waniek — K. Stachowicz, *Ani gorsze, ani mniej atrakcyjne... Rozmowa z Danutą Waniek, przewodniczącą Demokratycznej Unii Kobiet*, „Zwierciadło” 1990, nr 40, s. 4.

⁸⁵ W początkach lat dziewięćdziesiątych LKP liczyła jedynie około 6 tys. członkiń, skupionych w 20 oddziałach terenowych — K. Jurkowska, *Kłopoty z tożsamością czyli Liga Kobiet Polskich*, „Ośka” 2000, nr 2, s. 38.

⁸⁶ K. Stachowicz, *Miejsce Ligi*, „Zwierciadło” 1989, nr 8, s. 7.

Podsumowanie

Periodyk kobiecy pt. „Zwierciadło” z podtytułem „Tygodnik Ilustrowany” i następnie „Zwierciadło: Pismo Ligi Kobiet Polskich”, jako oficjalny organ LK, organizacji związanej organizacyjnie i ideowo z PZPR, poprzez przekazywane treści dotyczące aktywności organizacyjnej i politycznej Ligi w rzeczywistości PRL, był pewnego rodzaju platformą komunikacji pomiędzy aparatem komunistycznym a czytelnikami (czytelniczkami). Pismo konsekwentnie realizowało zadania mające na celu wzmocnienie kadrowe i organizacyjne Ligi. Działalność kobiet prezentowana na łamach „Zwierciadła” ukazywana była z perspektywy sukcesów kobiet zaangażowanych w działalność partyjną (PZPR) oraz w sposób oczywisty często ligową. Publikowane wywiady z liderkami Ligi miały wzmocnić autorytet partii i systemu komunistycznego, wskazywać na realne możliwości realizacji przez Polki karier politycznych i zawodowych w Polsce Ludowej. Przekaz odzwierciedlony w wypowiedziach kobiet zaangażowanych w działalność LK, zabarwiony ideologicznie, oscylował wokół problematyki „kobiecej” i aktualnych problemów Polek, to jest zwłaszcza spraw rodziny, urlopów wychowawczych, pracy zawodowej kobiet, gospodarstwa domowego.

Porównując dwa okresy wydawania „Zwierciadła” przez Ligę Kobiet należy wskazać na różnice w eksponowaniu tematyki dotyczącej upowszechniania szerokiej działalności organizacji. W pierwszym okresie w większej mierze niż później publikowano teksty dotyczące całokształtu życia kulturalnego w Polsce i na świecie, tygodnik miał być postrzegany jako pismo propagujące tę tematykę, a działalność Ligi ukazywana była niejako w tle tej problematyki. Należy sądzić, że uruchomienie „Zwierciadła” jako periodyku wydawanego przez Ligę Kobiet związane było z polityką państwa dotyczącą, jak zakładano w 1957 roku — budowania trwalszych niż wcześniej wpływów politycznych wśród kobiecych środowisk inteligentnych, mieszkanek miast, do których kierowano treści pisma. Był to okres zmiany kursu polityki władz wobec kwestii miejsca kobiet w społeczeństwie, gdzie od drugiej połowy lat pięćdziesiątych promowano wśród Polek znaczenie przestrzeni domowej obok zawodowej. „Zwierciadło” i na jej łamach LK, zgodnie z ówczesną linią polityczną, od 1957 roku upowszechniały tematykę związaną z gospodarstwem domowym, macierzyństwem i rodziną, pracą kobiet wykonywaną nie tylko w zakładzie, ale i w domu (promując wykonywanie przez kobiety zajęć chałupniczych). W tym okresie, od końca lat pięćdziesiątych w celu wzmocnienia liczbowego i kadrowego Liga podjęła prace nad dalszym umasowaniem swojej organizacji, wzmacniając działalność także w środowiskach wiejskich.

W drugim okresie wydawniczym tematyka aktywności polityczno-organizacyjnej Ligi i działaczek organizacji była dominującą w periodyku. Zdecydowanie wówczas „Zwierciadło” było platformą popierającą liderki Ligi w ich staraniach o mandat

radnych czy posłanek. Tematyka upowszechniająca zasadność zaangażowania kobiet zrzeszonych w Lidze i PZPR w „czynną politykę” zajmowała poważną część treści periodyku. Intensyfikacja prezentowania tej problematyki nastąpiła w okresie wyborów 1989 roku.

Wśród publicystek periodyku należy wymienić mające stałe rubryki w czasopiśmie oraz prezentujące określoną tematykę. W tzw. pierwszym okresie wydawniczym tematyką dotyczącą aktywności Ligi zajmowała się głównie Zofia Pazdej⁸⁷, w drugim m.in. Krystyna Stachowicz⁸⁸. Wśród publikujących teksty były liderki Ligi oraz dziennikarki, redaktorki, członkinie PZPR. Zarówno w pierwszym, jak i drugim okresie wydawniczym akcentowano treści dotyczące zaangażowania Ligi w kwestię pracy zawodowej kobiet, co było związane z jej działalnością w kołach zakładowych. Stałym problemem podnoszonym w „Zwierciadło” były sprawy dnia codziennego kobiet i ich rodzin oraz zaangażowanie Ligi w rozwiązywanie problemów Polek. Pod koniec lat osiemdziesiątych Liga Kobiet podjęła próby „pozyskania”, w celu wzmocnienia organizacji, kobiecych środowisk feministycznych, a od 1988 roku kobiecych środowisk nie utożsamianych z PZPR. Służyć miały temu publikacje o kobietach związanych z „Solidarnością” czy nie „obciążonych” działalnością w Lidze. Przez cały okres związania periodyku z Ligą Kobiet promotorkami linii polityczno-partyjnej miały być zwłaszcza liderki organizacji, będące członkiniami PZPR, prezentowane w „Zwierciadło”, kandydatki w wyborach do rad narodowych i Sejmu, następnie po wyborach, nierzadko radne i posłanki kolejnych kadencji. Kariera w Lidze miała być drogą do kariery na najwyższym szczeblu partyjnym lub rządowym.

W opisywanym okresie zapotrzebowanie na prasę kobiecą było bardzo duże, ale dotyczyło to przede wszystkim „Kobiety i Życia”, bardzo popularnego periodyku kobiecego w środowiskach kobiet miejskich oraz „Przyjaciółki”, której odbiorczyniami były kobiety wiejskie. Periodyki te rozchodziły się bez zwrotów. „Zwierciadło” nie cieszyło się tak dużą popularnością wśród czytelniczek. W stosunku do innych ówczesnych popularnych pism kobiecych, to jest „Kobiety i Życia” i „Przyjaciółki”, „Zwierciadło” w okresie związania periodyku z LK i później LKP było najbardziej propagandowym polskim czasopismem kobiecym, upowszechniającym wśród odbiorczyń kierunek polityczny zgodny z linią PZPR i władz państwowych. Periodyk był partyjnym narzędziem komunistycznego kreowania obrazu rzeczywistości, miał przyczynić się także do „odbudowania” społecznej roli partii w środowiskach kobiecych zwłaszcza w latach osiemdziesiątych. Można wnioskować, że prezentowanie na łamach periodyku treści polityczno-propagandowych wpływało na spadek popularności pisma wśród czytelniczek pism kobiecych.

⁸⁷ Zofia Pazdej — dziennikarka pracująca także w miesięczniku „Nasza Praca” — biuletynie Ligi Kobiet. Członek Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. Żyła lat 51 — *Nekrologi dziennikarzy zmarłych w 1981/1982 r.* — „Prasa Polska” 1983, nr 3, s. 63.

⁸⁸ Krystyna Stachowicz — dziennikarka pracująca również w „Kobiecie i Życiu”.

Bibliografia (wybrana)

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych, PZPR KC Wydział Prasy i Wydawnictw, sygn. 237/XIX — 208.
Instytut Pamięci Narodowej, BU 01728/53, Liga Kobiet, Uchwała Ligi Kobiet Polskich
z dnia 15 listopada 1985 r. podjęta w 40-lecie powstania Organizacji.

Prasa

*Co przed nami. Z Jadwigą Biedrzycką, przewodniczącą Zarządu Głównego Ligi Kobiet
Polskich rozmawia Danuta Wójcik — redaktor naczelny „Zwierciadła”, „Zwierciadło”*
1982, nr 7.

Głosuj na kobiety, „Zwierciadło” 1989, nr 20, 21.

Kobiety w Sejmie X kadencji i w Senacie, „Zwierciadło” 1989, nr 31.

O sprawach kobiet, „Zwierciadło” 1958, nr 11.

Pazdej Z., *Anonimowi zasłużeni*, „Zwierciadło” 1958, nr 2.

Pazdej Z., *Dzień bez przeszkód*, „Zwierciadło” 1958, nr 10.

Rady i radne, równouprawnienie i wybory, „Zwierciadło” 1958, nr 2.

Musiałowa A., *III Zjazd PZPR*, „Zwierciadło” 1959, nr 13.

Stachowicz K., *Jeśli zostaną radną. Miastu i dzieciom*, „Zwierciadło” 1984, nr 21.

Tycner W., *Rozmowa z posłanką Elżbietą Rutkowską. O godzeniu interesów obywatelskich*,
„Zwierciadło” 1985, nr 17.

Tycner W., *Stwórzyc równe szanse*, „Zwierciadło” 1986, nr 26.

Opracowania

Fidelis M., *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, Warszawa 2015.

Dajnowicz M., *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy”
(1947–1949)*, [w:] *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, pod red. M. Dajnowicz
i A. Miodowskiego, Białystok 2016.

Dziki S., *Uwarunkowania instytucjonalno-organizacyjne funkcjonowania prasy*, „Zeszyty
Prasoznawcze” 1991, nr 1–2.

Jarosz D., *Idee, programy i realia: funkcje Ligi Kobiet w porządku instytucjonalnym Polski
Ludowej (1945–1957)*, [w:] *Działaczki społeczne, feministki, obywatelki... samoorganizowanie się kobiet na ziemiach polskich po 1918 roku (na tle porównawczym)*, t. II, red.
A. Janiak-Jasińska, K. Sierakowska, A. Szwarec, Warszawa 2009.

Kupis T., *Dzienniki i czasopisma na polskim rynku prasowym*, Kraków 1975.

Ratman-Liwierska I., *Stowarzyszenie jako czynnik społeczno-wychowawczej aktywizacji
kobiet (na przykładzie badań na Białostocczyźnie)*, Białystok 1984.

Sokół Z., *Transformacja czasopism kobiecych w Polsce (1989–1992)*, „Materiały pomocnicze
do Najnowszej Historii Dziennikarstwa”, red. M. Słomkowska, Warszawa 1992, t. 22.